

Ηγεμόνες που σφράγισαν την Ιστορία - από τον Φίλιππο Β΄ και τον Μεγάλο Αλέξανδρο έως τον Μεγάλο Κωνσταντίνο

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΚΑΒΑΣ, Δρ. Ιστορίας της Τέχνης, Αρχαιολόγος, Θεολόγος, Διευθυντής του Νομισματικού Μουσείου, Αναπλ. Προϊστάμενος του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, -ΜΑΡΙΑ ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, Αρχαιολόγος του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Ελλάς
Email: gthkakavas@hotmail.com

Φίλιππος Β΄ (382–336 π.Χ.): Ο Φίλιππος Β΄ απετέλεσε πρότυπο χαρισματικού ηγεμόνα. Ανήλθε στο θρόνο της Μακεδονίας το 359 π.Χ. και εισάγοντας, μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα, μία σειρά σημαντικών πολιτικών και στρατιωτικών μεταρρυθμίσεων, μετέτρεψε το κράτος του σε κραταιά δύναμη στο Αιγαίο και σε όλο τον ελλαδικό χώρο. Με μία σειρά εκστρατειών και διπλωματικών ενεργειών από το 346 π.Χ. ένωσε τις ελληνικές πόλεις σε κοινούς στόχους μέσα από την επιβολή του στο Συνέδριο της Κορίνθου, όπου συγκλήθηκαν αντιπρόσωποι όλων των ανεξάρτητων ελληνικών πόλεων-κρατών της ηπειρωτικής Ελλάδας και των νήσων. Σταθεροποίησε την κεντρική εξουσία και αναμόρφωσε τις στρατιωτικές δυνάμεις της χώρας του, προετοιμάζοντας το δρόμο στο γιο και διάδοχό του, Αλέξανδρο Γ΄ το Μέγα, για τη μεγάλη στρατιωτική εκστρατεία που πραγματοποίησε.

Στα βόρεια σύνορά του συμμαχησε με τον ηγεμόνα των Θρακών Κερσοβλέπτη. Το 342 π.Χ. εκδίωξε τον Μολοσσό Αρύββα από την Ήπειρο και εγκατέστησε ως ηγεμόνα τον Αλέξανδρο, αδελφό της γυναίκας του Ολυμπιάδος. Κατέκτησε την θρακική πόλη Ευμολπιάδα το 342 π.Χ. και την μετονόμασε Φιλίππου-πολη, το σημερινό Πλονδίβ. Με τη νίκη στη Χαιρώνεια το 338 π.Χ. ήταν πλέον έτοιμος για την εκστρατεία όλων των ελληνικών πόλεων κατά της Περσίας. Η δολοφονία του, το 337 π.Χ., έφερε στο προσκήνιο τον γιο του Αλέξανδρο Γ΄.

Ο Φίλιππος Β΄ σφράγισε την ιστορία του ελλαδικού χώρου συνολικά. Κινήθηκε επεκτατικά προς τα νότια και βόρεια του βασιλείου του αυξάνοντας την επικυριαρχία του και κατορθώνοντας να ενώσει ένα μεγάλο αριθμό ελληνικών πόλεων για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού, ιδέα που απαντά στο ρήτορα του ύστερου 5^{ου} - 4^{ου} αιώνα π.Χ. Ισοκράτη (*Παναηγυρικός*, 50) και βρήκε την πραγμάτωσή της με το έργο του γιου και διαδόχου του Φιλίππου Β΄, του Αλεξάνδρου Γ΄.

Αλέξανδρος Γ΄ ο Μέγας (356-323 π.Χ.): Όπως παρατήρησε ο ιστορικός H.-J. Gehrke, ο Αλέξανδρος Γ΄, ο Μέγας Αλέξανδρος, έχει σφραγίσει την παγκόσμια ιστορία όσο κανένας άλλος ηγεμόνας. Η πολύπλευρη επίδρασή του στην ιστορία, την τέχνη και τον πολιτισμό της περιοχής, από την νοτιοανατολική Μεσόγειο μέχρι την Ινδία, καθώς και σε μακρινότερες περιοχές στην Ευρώπη και την Ασία, δεν φάνηκε τόσο κατά την διάρκεια της σύντομης ζωής του, μεγάλο μέρος της οποίας αφιερώθηκε σε πολεμικές εκστρατείες, όσο και κατά την διάρκεια των αιώνων μετά τον θάνατό του. Ο βασιλεύς Αλέξανδρος, μαθητής του Αριστοτέλη,

ήρωας και ημίθεος για τους συγχρόνους και τους επιγόνους του, ανυψώθηκε στον κόσμο του μύθου, ένωσε υπό την κυριαρχία του Έλληνες, Πέρσες, Ινδούς και άλλους ασιατικούς λαούς, χάρη στη στρατιωτική, πολιτική και διοικητική του οξυδέρκεια.

Με την υποστήριξη του αφοσιωμένου στρατεύματός του και με έμπιστους αξιωματούχους, όπως ο φίλος του Ηφαιστίων, διέσχισε νικηφόρα τη Μικρά Ασία, την Περσία και έφτασε ως την Ινδία. Το 323 π.Χ. επήλθε ο αιφνίδιος, από ασθένεια, θάνατος του Αλεξάνδρου. Μέσα σε χρονικό διάστημα έντεκα ετών, είχε κατορθώσει να ενοποιήσει πολιτικά κάτω από το σκήπτρο του, την νοτιοανατολική Μεσόγειο, φιλοδοξία που απαντά σε Πέρσες μονάρχες ήδη από τον 5^ο αιώνα π.Χ. και εξής. Έχει επίσης υποστηριχθεί ότι μέσα στα τελευταία σχέδια του βασιλέως περιλαμβανόταν η επέκταση της κυριαρχίας του στο δυτικό τμήμα της Μεσογείου.

Ο Αλέξανδρος θεωρείται ως ένας από τους κορυφαίους μεγαλοφυείς στρατηγούς της ιστορίας. Διαμόρφωσε τη διοίκηση και άλλαξε την πορεία της οικονομίας στα εδάφη που κατέλαβε, δημιουργώντας ένα ενιαίο αυτοκρατορικό νομισματικό σύστημα ως κύριο μέσο συναλλαγής στο μεσογειακό χώρο. Ίδρυσε πάνω από πενήντα πόλεις με το όνομά του, από την Αίγυπτο ως την Ινδία, και έθεσε τις βάσεις για την ανάπτυξη του εμπορίου και της οικονομίας. Ο Αλέξανδρος μετέτρεψε τις αγορές της Ανατολής σε πολυσύχναστα και πολυδύναμα κομβικά εμπορικά κέντρα, τονώνοντας το εξαγωγικό εμπόριο. Στο πολυφυλετικό κράτος του Αλεξάνδρου ενώθηκαν οι χερσαίες οδοί του εμπορίου με τους Μεσογειακούς λιμένες, με σαφήνεια, ασφάλεια και με σκοπό την ευχερέστερη διακίνηση του εμπορίου. Ιδρύθηκαν πόλεις ελληνικού τύπου σε κομβικά εσωτερικά σημεία του βασιλείου, καθώς και σε λιμένες. Ηγεμόνες στο κράτος του Αλεξάνδρου ήταν οι Μακεδόνες, αλλά και οι γηγενείς των κατακτημένων περιοχών. Τέλος, ο ίδιος είχε σχεδιάσει και επιβλέπει εξερευνητικές αποστολές, όπως του Νεάρχου, με στόχο τη διερεύνηση νέων εμπορικών δρόμων και την τόνωση του εμπορίου.

Στους αιώνες που ακολούθησαν τη σύντομη περίοδο βασιλείας του Αλεξάνδρου διαμορφώθηκε ένα οικουμενικό ελληνικό έθνος, με ενιαία γλώσσα, ενιαίο πολιτισμό, ενιαίο ψυχισμό, οικονομική και κοινωνική ζωή, καθώς και συνήθειες. Έργα τέχνης και επιστήμης, που παρήχθησαν σε ελληνικές πόλεις, αποτέλεσαν πρότυπα μίμησης και παραλλαγών και ώθησαν στη δημιουργία νέων καλλιτεχνικών ρευμάτων και στην υιοθέτηση νέων τεχνικών σε όλη την έκταση της νοτιοανατολικής Μεσογείου. Αυτή η Πολιτιστική Κοινή επεκτάθηκε στα βόρεια και δυτικά με τις κατακτήσεις του Ρωμαϊκού κράτους και αποτέλεσε, σε μεταγενέστερη περίοδο, τον προάγγελο της ενωμένης Ευρώπης.

Περίοδος των Διαδόχων και Επιγόνων του Μεγάλου Αλεξάνδρου (323 – 31 π.Χ.): Ο Μέγας Αλέξανδρος λάμπρυνε και κραταίωσε το θεσμό της βασιλείας, δημιουργώντας κατ' αυτό τον τρόπο το πρότυπο του ηγεμόνα για τους Επιγόνους και τους Διαδόχους του. Η απλή ταινία που φορούσε, το διάδημα, έγινε σύμβολο της μοναρχίας. Μοχλός του εξελληνισμού στα ελληνιστικά κράτη και άμεσα συνδεδεμένη με τη βασιλική

εξουσία ήταν η ίδρυση ελληνικών πόλεων με δημοκρατικές αρχές, ελληνική διοίκηση και παιδεία, αν και ήταν σαφής η διάκριση ανάμεσα στους Έλληνες και τους ντόπιους. Η πολεμική ισχύς, υποστηριζόμενη από τεχνολογικές εφευρέσεις (πολεμικά πλοία μεγάλης χωρητικότητας, πολιορκητικούς μηχανισμούς, εξελιγμένα όπλα και τακτικές) εξασφάλιζε την παραμονή τους στο θρόνο και τον έλεγχο του κράτους, πέραν των εδαφικών ωφελειών από διεκδικούμενες από πολλούς περιοχές. Οι οικονομικοί πόροι προέρχονταν από τους φόρους και τις έκτακτες εισφορές.

Το βασίλειο του Μεγάλου Αλεξάνδρου διασπάστηκε μετά το θάνατό του, και από τις αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ. και εξής δημιουργήθηκαν τα εξής βασίλεια: των Αντιγονιδών στα Βαλκάνια, των Σελευκιδών στη Συρία και Μικρά Ασία, των Λαγιδών Πτολεμαίων στην Αίγυπτο και των Ατταλιδών με κέντρο την Πέργαμο. Οι φιλόδοξοι στρατηγοί του Μεγάλου Αλεξάνδρου πολέμησαν ανηλεώς μεταξύ τους για τη διαδοχή και τον έλεγχο εδαφών ακόμη και μετά τη συγκρότηση των βασιλείων από τον Πτολεμαίο (π. 367-π. 283 π.Χ.), το Σέλευκο (π. 365-281 π.Χ.) και το Λυσίμαχο (360-281 π.Χ.). Η διεκδίκηση περιοχών στα όρια των επικρατειών τους έφεραν συχνά σε σύγκρουση τους Πτολεμαίους με τους Σελευκίδες, ενώ ενδεικτικό των θνησιγενών συμμαχιών είναι η συμβασιλεία στη Μακεδονία του Λυσιμάχου Α΄ της Θράκης με τον Πύρρο της Ηπείρου και η έξωση του τελευταίου από τον πρώτο σε σύντομο χρονικό διάστημα (288-285 π.Χ.). Ο Πύρρος (319/9-272 π.Χ.) ο οποίος συνέγραψε απομνημονεύματα και βιβλία για την πολεμική τέχνη, εξεστράτευσε στην Ιταλία και υπήρξε ο πρώτος, ο οποίος αποπειράθηκε να ανακόψει την ορμή των Ρωμαίων προς την Ελλάδα. Ο Ατταλος Α΄ (269-197 π.Χ.) στην Πέργαμο ανεξαρτητοποιήθηκε από τους Σελευκίδες και ανακηρύχθηκε βασιλέας μετά τη νίκη του εναντίον των Γαλατών (238 π.Χ.). Οι δυναστικές συγκρούσεις επηρέασαν και το ελληνιστικό βασίλειο της Βακτριανής (250-125 π.Χ.) στην Κεντρική Ασία. Τον ιδρυτή του Διόδοτο Α΄ (γύρω στα 250-240 π.Χ.), σατράπη της Βακτρίας, που απέκοψε τα εδάφη από το σελευκιδικό βασίλειο, ανέτρεψε στο διάστημα μεταξύ των ετών 230 και 220 π.Χ. ο σατράπης της Σογδιανής Ευθύδημος (γύρω στα 223-200 π.Χ.). Στη συνέχεια, ο Ευκρατίδης (170-145 π.Χ.), αξιωματικός του γιου του Ευθυδήμου ή σύμμαχος των Σελευκιδών σφετερίστηκε το θρόνο της Βακτρίας το 170 π.Χ. και επέκτεινε την κυριαρχία του στη βορειοδυτική Ινδία, όπως μαρτυρεί η κυκλοφορία των νομισμάτων του.

Δέκα τέσσερις βασιλείς, όλοι ονομαζόμενοι Πτολεμαίοι ανέβηκαν στο φαραωνικό θρόνο της Αιγύπτου από το 305 έως το 30 π.Χ. Μητέρες ή αδελφές (με το όνομα Κλεοπάτρα, Βερενίκη, Αρσινόη) κάποιων από αυτούς αναγορεύθηκαν βασίλισσες, επειδή ήταν ανήλικοι. Ο Πτολεμαίος Α΄ ο Σωτήρ προσάρτησε την Κοίλη Συρία στο βασίλειό του και συνέγραψε ιστορία για την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ο γιος του, Πτολεμαίος Β΄ ο Φιλάδελφος (309-246 π.Χ.), υποστήριξε τα γράμματα και τις τέχνες και νυμφεύθηκε την αδελφή του, Αρσινόη Β΄ (316-270/260 π.Χ.), εγκαινίασε αυτό το αιγυπτιακό έθιμο στο βασιλικό οίκο. Λόγω του θανάτου του της αδελφής του, βασίλισσας Βερενίκης Β΄ (267/266-221 π.Χ.), και του γιου της, ο Πτολεμαίος Γ΄ Ευεργέτης (284-222 π.Χ.) ενεπλάκη σε πόλεμο με τους Σελευκίδες της Συρίας και υποστήριξε την αιγυπτιακή θρησκεία. Η Αρσινόη Γ΄ η Φιλοπάτορας (246/245-204 π.Χ.), αδελφή και γυναίκα του Πτολεμαίου Δ΄ του Φιλοπάτορα (245-204 π.Χ.), έλαβε ενεργά μέρος στη διακυβέρνηση του κράτους και συμμετείχε, στην κεφαλή του πεζικού και του ιππικού, στη μάχη της Ραφίας το 217 π.Χ. εναντίον του Α-

ντιόχου Γ΄ (π. 241-187 π.Χ.). Ο Πτολεμαίος Η΄ (π. 182-116 π.Χ.) δολοφόνησε το νεαρό ανιψιό του Πτολεμαίο Ζ΄ (152-145 π.Χ.) και κυβέρνησε σκληρά. Η φιλονικία του Πτολεμαίου ΣΤ΄ (186-145 π.Χ.) με τα αδελφία του Πτολεμαίο Η΄ και Κλεοπάτρα Β΄ (185-116 π.Χ.) για την εξουσία προκάλεσε την ανάμειξη της Ρώμης στα αιγυπτιακά ζητήματα. Οι Πτολεμαίοι συνασπίστηκαν με τη Ρώμη για την αντιμετώπιση των διεκδικήσεων των Μακεδόνων και των Σελευκιδών. Αυτή, όμως, η προσέγγιση απέβη μοιραία για την τύχη του βασιλείου, καθώς οδήγησε στην σταδιακή ενσωμάτωση και υποταγή της Αιγύπτου στο ρωμαϊκό κράτος.

Η οικονομία των Σελευκιδών ήταν ανοικτή και στηριζόταν στο εμπόριο. Τα νομίσματα, τα οποία κυκλοφορούσαν στην επικράτειά τους εκδίδονταν σύμφωνα με τον αττικό σταθμητικό κανόνα. Ο Σέλευκος Α΄ έκοψε νομίσματα με δικούς του τύπους προς το τέλος της βασιλείας του. Από τον Αντίοχο Α΄ η εμπρόσθια όψη των σελευκιδικών κοπών φέρει το πορτραίτο του ηγεμόνα. Αντιθέτως, οι Πτολεμαίοι επέβαλαν μονοπώλιο με την έκδοση αποκλειστικά δικών τους νομισμάτων, μειωμένου βάρους, λίγο μετά την αναγόρευση του Πτολεμαίου Α΄ σε βασιλιά. Ίδια πολιτική άσκησαν και οι Ατταλίδες με τα δικά τους νομίσματα. Οι Πτολεμαίοι, και σε άμιλλα με αυτούς οι Ατταλίδες της Περγάμου, είχαν ενδιαφέρον για τη γνώση και στήριζαν την οργάνωση βιβλιοθηκών και μουσείων, με κορυφαίο παράδειγμα την Αλεξάνδρεια, όπου παραγόταν επιστήμη αιχμής. Στις ελληνιστικές αυλές ήταν ευπρόσδεκτοι θαμώνες οι φιλόσοφοι.

Η λατρεία και η θεοποίηση των ηγεμόνων των ελληνιστικών βασιλείων χαρακτηρίζει την εποχή και αφορά κυρίως στους ελληνικούς πληθυσμούς. Τα επιτεύγματα των ηγεμόνων και η ευεργετική δράση τους για το δήμο νομιμοποιούσαν τις εκδηλώσεις ευγνωμοσύνης, όπως εκείνες που άρμοζαν σε θεούς. Στην Αίγυπτο οι Πτολεμαίοι επιβλήθηκαν ως βασιλείς-θεοί λόγω της φαραωνικής παράδοσης. Σε άλλες περιπτώσεις αποδίδονταν ισόθεες τιμές, χωρίς να ταυτίζεται ο μονάρχης με θεό, λόγω της θνητής φύσης του. Πρόδρομες σχετικές εκδηλώσεις στην κατεύθυνση αυτή εγκαινιάστηκαν με τον Αμύντα Γ΄ (430-370/369 π.Χ.) και το γιο του, Φίλιππο Β΄, στη Μακεδονία. Παρά την πολυπλοκότητα στην περίπτωση του Αλεξάνδρου Γ΄, ως προς το ζήτημα αυτό, είναι γεγονός ότι πριν από το θάνατό του απόλαυσε το καθεστώς θεού, όπως αποκαλύπτουν η προσκύνηση στην περσική αυλή, η αντιμετώπισή του ως γιου θεού στην Αίγυπτο, καθώς και η αποστολή Ελλήνων στη Βαβυλώνα πριν από το θάνατό του για απότιση θεϊκών τιμών προς το πρόσωπό του.

Όλοι οι Διάδοχοι λατρεύθηκαν στις πόλεις που είχαν ιδρύσει ή έλεγχαν. Συνηθέστερη ήταν η καθιέρωση της λατρείας του μονάρχη και, περιστασιακά της συζύγου του, από τις πόλεις. Και ο ίδιος, όμως, ο μονάρχης επέβαλε μέσω της διοίκησης τιμές θεών για τον οίκο και τον εαυτό του. Ο Αντίγονος ο Μονόφθαλμος (382-301 π.Χ.) και ο Δημήτριος Πολιορκητής (337-283 π.Χ.) χαιρετίστηκαν ως Σωτήρες και έγιναν δεκτοί στην Αθήνα με τιμές θεών. Στην Πέργαμο ο Άτταλος Γ΄ (π. 170-133 π.Χ.) έγινε σύνναος του Ασκληπιού. Στην προσπάθειά του να επιβληθεί ως ο νόμιμος διάδοχος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ο Λαγίδης Πτολεμαίος Α΄, υποστήριξε τη λατρεία του στρατηλάτη. Ο Αντίοχος Γ΄ εισήγαγε στο σελευκιδικό βασίλειο για πρώτη φορά τη λατρεία του εν ζώή βασιλέα.

Με τον ίδιο τρόπο αντιμετωπίστηκαν και οι Ρωμαίοι κηδεμόνες στην ελληνιστική Ανατολή. Ο θεσμός αυτός επηρέασε και τη διαμόρφωσή του στη Ρώμη. Ο Ιούλιος Καίσαρας τιμήθηκε ως θεός στην Αλεξάνδρεια, ο

Μάρκος Αντώνιος (83-30 π.Χ.) ταυτίστηκε με το Διόνυσο και τον Ηρακλή, ενώ ο Οκταβιανός Αύγουστος αναγορεύθηκε σύνναος της θεάς Ρώμης στην Πέργαμο και την Αθήνα.

Ιούλιος Καίσαρας (100-44 π.Χ.): Ο Ιούλιος Καίσαρας (*Gaius Julius Caesar*) γεννήθηκε μέσα στους χρόνους της αστάθειας του τέλους της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας και με την ηγετική του προσωπικότητα οδήγησε τη Ρώμη σε ένα σταθερό μέλλον. Σπούδασε και διεξήγαγε πολεμικές συρράξεις στην Ασία, όπου και ανέλαβε τις πρώτες του διπλωματικές αποστολές και στη συνέχεια διετέλεσε *quaestor* στην Ισπανία. Επιστρέφοντας στη Ρώμη το 60 π.Χ. σχημάτισε με τον Κράσσο (*Marcus Licinius Crassus*) (115-53 π.Χ.) και τον Πομπήιο (*Gnaeus Pompeius Magnus*) (106-48 π.Χ.) την πρώτη Τριανδρία, επιφέροντας διοικητικές αλλαγές. Ανέλαβε ύπατος το 59 π.Χ. και ανθύπατος στη Γαλατία το 58 π.Χ. Εξεστράτευσε στη βόρεια Ιταλία, τη Γαλατία, τη Γερμανία και τη Βρετανία, με μεγάλο αριθμό στρατιωτικών δυνάμεων, των οποίων απεδείχθη ιδιαίτερα αποτελεσματικός ηγέτης. Συνέγραψε ο ίδιος το χρονικό των εκστρατειών και της εμφύλιας σύρραξης στην οποία ενεπλάκη στα βιβλία του *De Bello Gallico* και *De Bello Civilis*.

Ο ύπατος Μάρκος Κλαύδιος Μάρκελλος (*Marcus Claudius Marcellus*) (95-45 π.Χ.), μετά από προγενέστερες απόπειρες της Συγκλήτου με τον ίδιο στόχο, εναντιώθηκε στην αύξηση της δύναμης του Καίσαρα και το 49 π.Χ. η Σύγκλητος του ζήτησε να παραιτηθεί από την αρχηγία, διακόπτοντας την εκστρατεία του. Το ίδιο έτος ο Ιούλιος Καίσαρας διέβη τον ποταμό Ρουβίκωνα και εισήλθε με το στρατό του στην Ιταλία, καταπνίγοντας κάθε αντίδραση εναντίον του. Στο χρονικό διάστημα 48 έως 45 π.Χ. εξεστράτευσε στην Ισπανία, την Ήπειρο, την Αίγυπτο και την Ασία κατανικώντας τον Πομπήιο, καθώς και κάθε άλλη δύναμη που εναντιωνόταν στην εξουσία του. Το 48 π.Χ. βοήθησε τη βασίλισσα της Αιγύπτου Κλεοπάτρα Ζ' (69-30 π.Χ.) να ανατρέψει από το θρόνο το συμβασιλέα, αδελφό και σύζυγό της Πτολεμαίο Β' (62/61-47 π.Χ.). Αφού συνήψε μαζί της ερωτικές σχέσεις, επέστρεψαν μαζί στη Ρώμη (45 π.Χ.), παρά το γεγονός ότι αυτή είχε παντρευτεί το νεότερο αδελφό της Πτολεμαίο Δ' (60/59-44 π.Χ.). Αναγορεύτηκε ισόβιος δικτάτωρ στη Ρώμη και ξεκίνησε το έργο της συνολικής αναμόρφωσης της ρωμαϊκής διοίκησης.

Η ολοένα αυξανόμενη συγκέντρωση της εξουσίας στο πρόσωπο του οδήγησαν στη δολοφονία του από το Μάρκο Βρούτο και άλλους δύο αξιωματούχους στις *Ειδούς* (15^η) του *Μαρτίου* του 44 π.Χ.

Οκταβιανός Αύγουστος (63 π.Χ.-14 μ.Χ.): Ο Οκταβιανός (*Imperator Caesar Divi F. Augustus*) ήταν μόλις δεκαεννέα ετών όταν δολοφονήθηκε ο θείος του Ιούλιος Καίσαρας το 44 π.Χ., από τον οποίο κληρονόμησε την περιουσία, καθώς και το δικαίωμα διαδοχής στην εξουσία. Με τη συνθήκη του Βρινδισίου το 40 π.Χ. ο Οκταβιανός Αύγουστος καθιέρωσε την κυριαρχία του στη Δύση και εδραίωσε τη δύναμή του στη Ρώμη. Γενικά, μέσα σε δεκατέσσερα έτη κατόρθωσε να απομακρύνει επίδοξους ανταγωνιστές, όπως το Μάρκο Αντώνιο με την Κλεοπάτρα, μετά τη ναυμαχία στο Άκτιο το 31 π.Χ., και να κατατροπώσει τους αντιπάλους του, αναδεικνύοντας τον εαυτό του ως το μόνο κατάλληλο κυβερνήτη και αυτοκράτορα του επεκτεινόμενου

ρωμαϊκού κράτους. Ο Οκταβιανός Αύγουστος, ως μέλος της Β΄ Τριανδρίας, σκότωσε τους δολοφόνους του Ιουλίου Καίσαρα και, μετά τη διάλυση της Τριανδρίας, συγκέντρωσε όλες τις εξουσίες στο πρόσωπό του, εγκαινιάζοντας έτσι μία μακρά περίοδο ηρεμίας, τη γνωστή ως *Pax Romana* (ρωμαϊκή ειρήνη). Αν και χαρακτηριζόταν τον εαυτό του πρώτο πολίτη (*princeps civitatis*), διοικούσε ως αυτοκράτορας. Η σύγκλητος του έδωσε το 27 π.Χ. τον τίτλο *imperator*, μετά από τη νίκη του στο Άκτιο.

Η σημασία της προσωπικότητας και της παρουσίας του Οκταβιανού Αυγούστου στην ιστορία του ρωμαϊκού κράτους είναι δύσκολο να αποτιμηθεί συνοπτικά. Αναμόρφωσε το διοικητικό σύστημα, ενίσχυσε το δημογραφικό δυναμικό του κράτους με ευνοϊκούς νόμους, όπως η *Lex Julia*, υποστήριξε τα γράμματα και τις τέχνες, εκπρόσωποι των οποίων, όπως οι Οράτιος, Βιργίλιος, Λίβιος, καθώς και ο μετέπειτα εξόριστος Οβίδιος, έζησαν κατά την περίοδο αυτή. Η δεύτερη σύζυγός του, η Λιβία (*Livia Drusilla-Julia Augusta*), η οποία κατηγορείται ότι τον δηλητηρίασε το 14 μ.Χ., ασκούσε επάνω του μεγάλη επιρροή και φαίνεται ότι είχε ενεργή συμμετοχή, συμβουλευτικού χαρακτήρα, σε κρατικά ζητήματα.

Με την καθιέρωση της *Pax Romana*, ο Αύγουστος ήταν ο πρώτος Ρωμαίος ηγέτης που εκδήλωσε ενδιαφέρον για την ειρηνική ανάπτυξη και βελτίωση των δομών του ρωμαϊκού κράτους, μέσα από την πραγματοποίηση κοινωφελών έργων σε όλη την επικράτεια, ακόμη και σε απομακρυσμένες επαρχίες, ενώ μεταξύ 27 και 19 π.Χ. ταξίδεψε στον ελλαδικό χώρο και τη Μικρά Ασία.

Με την εγκαθίδρυση της μοναρχίας του Αυγούστου άρχισε να διαφαίνεται για πρώτη φορά στην ιστορία του ρωμαϊκού κράτους, μία ενιαία πολιτική βούληση, η οποία κατορθώνει μεθοδικά και συστηματικά να χρησιμοποιεί την εξωτερική πολιτική για την ανάπτυξη και οργάνωση του κράτους και τον εμπλουτισμό των πόρων του. Η ανάδειξη του Οκταβιανού Αυγούστου ως μόνου Ρωμαίου ηγεμόνα μετά τη ναυμαχία στο Άκτιο, σφραγίζει την ενότητα του κόσμου της Μεσογείου για μία περίοδο πάνω από τρεις αιώνες. Ανάγλυφη εικόνα της σημασίας της ναυμαχίας του Ακτίου, της επακόλουθης ανάδειξης του Αυγούστου ως κυρίαρχου, καθώς και της σύνδεσής του με το μυθικό παρελθόν της Ρώμης, αναδεικνύεται συχνά σε έργα ρωμαϊκής τέχνης και λογοτεχνίας (Βιργίλιος, *Αινειάς* VIII, 670-730).

Σεπτίμιος Σεβήρος (145-211 μ.Χ.): Ο Σεπτίμιος Σεβήρος (*Lucius Septimius Severus Augustus*) γεννήθηκε στην Leptis Magna στην Αφρική και η μητρική του γλώσσα ήταν τα πουνικά και όχι τα λατινικά, τα οποία λέγεται ότι μιλούσε με ξενική προφορά. Διέπρεψε ως στρατιωτικός ηγεμόνας.

Η ανάδειξη του στο θρόνο συνοδεύτηκε από αντιδράσεις ανταπαιτητών, όπως ο Pescennius Niger (135/140-194 μ.Χ.) στον Ευφράτη και ο Clodius Albinus (π. 150-197 μ.Χ.) στη Βρετανία, τις οποίες και κατέπνιξε. Η ισχυρή αυτοκρατορική του διακυβέρνηση αποδυνάμωσε το θεσμό της Συγκλήτου. Κατά τους χρόνους διοίκησής του, ο αυτοκράτορας ήταν ο μόνος διαχειριστής των οικονομικών του κράτους, ο μόνος που αναδείκνυε κυβερνήτες επαρχιών και προνοούσε για τις κατώτερες κοινωνικές τάξεις. Η σύντομη εκστρατεία του στην Παρθία το 197 μ.Χ. ήταν επιτυχής. Αντιμετώπισε επίσης με επιτυχία αναταραχές βαρβα-

ρικών φύλων στη Βρετανία, νικώντας τους Πίκτες και φτάνοντας μέχρι τα βόρεια της Σκωτίας. Το 211 μ.Χ. πέθανε στην Υόρκη.

Η σύζυγος του αυτοκράτορα Ιουλία Δόμνα (*Julia Domna*) (170-217 μ.Χ.), η οποία είχε πληροφορηθεί από χρησμό ότι θα παντρευτεί αυτοκράτορα, ευτύχησε στο πλευρό του Σεπτιμίου Σεβήρου (193-211 μ.Χ.), του πρώτου στρατιώτη-αυτοκράτορα από την Αφρική. Το τέλος της δυναστείας των Σεβήρων σηματοδοτεί τη στρατιωτική αναρχία στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, η οποία θα λήξει με την τετραρχία του Διοκλητιανού (284-311 μ.Χ.).

Η διακυβέρνηση του Σεπτίμιου Σεβήρου αποτέλεσε κρίσιμη καμπή στην ιστορία της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, καθώς η διεκδίκηση της ανώτατης εξουσίας από την περίοδο αυτή και εξής συχνά βασίστηκε στη στρατιωτική δύναμη του διεκδικητή του θρόνου και στην επιβολή του με βούληση του στρατεύματος, και όχι μέσα από τη δικαιοδοσία και βούληση της Συγκλήτου.

Κωνσταντίνος Α΄ ο Μέγας (π. 272-337 μ.Χ.): Οι μεταρρυθμίσεις του γιου του τετράρχη Κωνσταντίου Α΄ (250-306 μ.Χ.), του Κωνσταντίνου Α΄ (*Flavius Valerius Aurelius Constantinus Augustus*), όταν αυτός απέμεινε μονοκράτορας, έδωσαν νέα πνοή στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας και τη μετεξέλιξαν στη βυζαντινή. Η μεταφορά της πρωτεύουσας, ως Νέας Ρώμης, στην Κωνσταντινούπολη, στο σημείο όπου η Ασία συναντά την Ευρώπη, η αναδιοργάνωση του στρατού και της διοίκησης, η τόνωση της οικονομίας με κοπή νέου χρυσού νομίσματος, η εξάπλωση της χριστιανικής θρησκείας και η καθιέρωση της ανεξιθρησκείας με το Διάταγμα των Μεδιολάνων (313 μ.Χ.) προοικονομήσαν το νέο πολιτικό μόρφωμα για την υπερχλιετή πορεία του και έδωσαν στον ιδρυτή της νέας, βυζαντινής αυτοκρατορίας την προσωνομία Μέγας.

Γενικά, στους ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς και πρώιμους βυζαντινούς χρόνους, από τον 1^ο έως τον πρώιμο 4^ο αιώνα μ.Χ., σημειώθηκε ιδιαίτερη πρόοδος στη διάδοση του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού στο ανατολικό τμήμα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Κατά την αυτοκρατορική περίοδο, καθοριστικοί παράγοντες ήταν η εγκατάσταση Ιταλών εμπόρων και δημοσιώνων στη νοτιοανατολική Μεσόγειο, από το δεύτερο μισό του 2^{ου} αιώνα π.Χ. και εξής, η παρουσία θυλάκων Ιταλών αποίκων και οι εγκαταστάσεις αποστράτων από την περίοδο του Ιουλίου Καίσαρα και του Οκταβιανού Αυγούστου, η δημιουργία ρωμαϊκών αποικιών και εκρωμαϊσμένων πόλεων, ο εκρωμαϊσμός βασικών θεσμών των πόλεων, όπως οι εορτές, η χρήση της λατινικής ως επίσημης γλώσσας της εξουσίας, η καθιέρωση της λατρείας της Ρώμης από τις αρχές του 2^{ου} αιώνα π.Χ. και η επακόλουθη λατρεία των αυτοκρατόρων σε πολλές περιοχές, η δημοτικότητα των ρωμαϊκών ψυχαγωγικών θεαμάτων, όπως το ρωμαϊκό θέατρο, οι μίμοι και οι μονομαχίες και η διάδοση αρχιτεκτονικών ρυθμών ελληνορωμαϊκής έμπνευσης σε δημόσια και ενίοτε σε πολυτελή ιδιωτικά οικοδομήματα σε αστικά κέντρα της υπαίθρου. Οι τοπικές ελίτ των ευγενών και των πλουτοκρατών των αστικών κέντρων της νοτιοανατολικής Μεσογείου, αποδεχόμενες τη Ρωμαϊοκρατία, εξελίχθηκαν μέσα από τις πολιτικές, οικονομικές και διοικητικές μετατροπές που επέφερε το αυτοκρατορικό καθεστώς. Έτσι, εκπρόσωποι των τοπικών ανώτερων

κοινωνικών στρωμάτων διατηρούσαν επαφή με το Ρωμαίο αυτοκράτορα μέσω ενός δικτύου Ρωμαίων και εκρωμαϊσμένων αξιωματούχων, προκειμένου να απολαμβάνουν οικονομικά και εμπορικά προνόμια. Ταυτοχρόνως η παράδοση του ελληνικού πολιτισμού αποδείχθηκε κατά την περίοδο αυτή αρκετά ισχυρή για να υπονομευθεί, τουλάχιστον στον ελλαδικό χώρο. Οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες, ήδη από την περίοδο του Αυγούστου, είχαν την τάση να προστατεύουν και να προωθούν τον ελληνικό αστικό πολιτισμό, ενίοτε εις βάρος των τοπικών παραδόσεων της Ανατολής.

Η τάση αυτή ενισχύθηκε κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο με την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης και τη μεταφορά του κέντρου λήψης αποφάσεων του ανατολικού τμήματος της διασπασμένης πλέον αυτοκρατορίας σε κομβική θέση, μεταξύ Ευρώπης και Ασίας. Η ανάπτυξη του εμπορίου και της οικονομίας, που στηρίχτηκαν στο δίκτυο χερσαίων και θαλάσσιων δρόμων, που διευρύνθηκε από την εκστρατεία του Αλεξάνδρου και εξής, η καθιέρωση της ανεξιθρησκείας με το Διάταγμα των Μεδιολάνων το 313 μ.Χ. και η ισχυρή επιρροή του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού στην τέχνη απετέλεσαν σημαντικούς παράγοντες για την διαμόρφωση του βυζαντινού κράτους, ήδη από τον πρώιμο 4^ο αιώνα π.Χ. και εξής.

Η σύγχρονη ιστοριογραφική έρευνα επικεντρώνεται μεταξύ άλλων στη μελέτη των ρεύματων και κοινωνικών τάσεων που οδηγούν στη διαμόρφωση νέων οικονομικών, πολιτικών, ενίοτε και πολιτειακών μορφωμάτων. Παραμένει ωστόσο αδιαμφισβήτητο ότι, ενίοτε, ορισμένες ηγετικές μορφές, όπως οι Μακεδόνες Φίλιππος Β΄, Αλέξανδρος Γ΄ και Ρωμαίοι κυρίαρχοι και αυτοκράτορες, όπως οι Ιούλιος Καίσαρας, Οκταβιανός Αύγουστος, Σεπτίμιος Σεβήρος και Κωνσταντίνος Α΄, είχαν τη δυνατότητα, μέσα από τις ευνοϊκές συνθήκες της περιόδου στην οποία έδρασαν, να αναδείξουν με τα έργα τους την πολυσχιδή σημασία της προσωπικότητας στη διαμόρφωση της ιστορίας και να σφραγίσουν με την παρουσία τους τα τεκταινόμενα στη νοτιοανατολική Μεσόγειο, χάρη στις στρατιωτικές, διοικητικές, οικονομικές και κοινωνικοπολιτικές αλλαγές που επέφεραν, ξεκινώντας από τον συγκριτικά μικρό -ως προς τα τελικά επιτεύγματά τους- κόσμο των πόλεων του ελλαδικού και ιταλικού χώρου, αντίστοιχα.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

CAH: *Cambridge Ancient History*.

ΙΕΕ: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 1970-1978 (Τόμοι Α΄-ΙΕ΄).

Bingen J., *Hellenistic Egypt*, Edinburgh 2007.

Boardman J. – Griffin J. – Murray O. (eds.), *The Oxford History of Greece and the Hellenistic world*, Oxford 1986.

Buraselis K., *Das hellenistische Makedonien und die Ägäis. Forschungen zur Politik des Kassandros und der drei Antigoniden im Ägäischen Meer und in Westkleinasien*, München 1982.

Carpenter J. - Lebrun Fr. - Λεβεντοπούλου Μ. - Γιαντσή Ν. - Κοκολάκης Μ. (επιμ.), Κωστελένος Δ.Π. (μετάφρ.), *Ιστορία της Μεσογείου*, Αθήνα 2009.

Corcoran S., *The Empire of the Tetrarchs: Imperial Pronouncements and Government, AD 284–324*, Oxford 1996.

Cunliffe B., *Rome and her Empire*, London 1994.

Descamps-Lequine S. - Charatzopoulou K., *Au royaume d'Alexandre le Grand, La Macédoine antique*, Musée du Louvre 15.10.2011 – 16.1.2012, Paris 2011.

Errington M.R., *A History of the Hellenistic World, 323-30 BC*, Malden, MA, Oxford, UK & Carlton, Victoria, Australia 2008.

Erskine A. (ed.), *A Companion to the Hellenistic World*, Oxford 2003, 431-445.

Garnsey P. -Saller R., *Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Οικονομία, κοινωνία και πολιτισμός*, μετάφρ. Αναστασιάδης Β.Ι., επιμ. Σουρή Γ.Α., Ηράκλειο 1995.

Gehrke H.-J. - Χανιώτης Α. (μετάφρ., βιβλ. ενημ.), Μπουραζέλης Κ. (εποπτ.), *Ιστορία του ελληνιστικού κόσμου*, Αθήνα 2009.

Grant M., *The Severans: The Changed Roman Empire*, 1996.

Green P., *Alexander to Actium. The historical evolution of the Hellenistic age*, Berkeley & Los Angeles 1990.

Hölbl G., *Geschichte des Ptolemäerreiches*, Darmstadt 1994.

Kallet-Marx R., *Hegemony to Empire. The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.*, Berkeley, Los Angeles & Oxford 1995.

Lerner J.D., *The Impact of Seleucid Decline on the Eastern Iranian Plateau: the Foundations of Arsacid Parthia and Graeco-Bactria*, Stuttgart 1999.

Levi P., *Atlas of the Greek World*, Oxford 1984.

Manning J.G., *The Last Pharaohs: Egypt Under the Ptolemies, 305-30 BC*, Princeton 2009.

Μπουραζέλης Κ., *Θεία δωρεά. Das göttlich-kaiserliche Geschenk: Studien zur Politik der Severer und zur Constitutio Antoniniana*, Wien 2007.

Raaflaub K.A. – Toher M., *Between republic and empire: interpretations of Augustus and his Principate*, University of California Press, 1993.

Rostovtzeff M., *Social and Economic History of the Hellenistic World*, τόμοι I-III, Oxford & New York 1998 [1^η έκδοση: 1941].

Shiple G., *The Greek world after Alexander the Great, 323-30 B.C.*, Oxon & New York 2000.

Southern P., *The Roman Empire from Severus to Constantine*, New York 2001.

Wilcken U., *Αρχαία ελληνική ιστορία*, μετάφρ. Τουλουμάκος Ι., Αθήνα 1976.